

Олена Буняк

завідувачка відділу документальних фондів
та фотоматеріалів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Olena Bunyak

Head of the Department of
Documentary Funds and Photo Materials,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ВІТАЛЬНІ АДРЕСИ

**ДО 70-РІЧЧЯ АРХІТЕКТОРА ОЛЕКСАНДРА ВЕРБИЦЬКОГО
В ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ
І МИСТЕЦТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЙОГО АРХІТЕКТУРНО-
БУДІВЕЛЬНОЇ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

CONGRATULATIONS

**ON THE 70TH ANNIVERSARY OF ARCHITECT OLEKSANDR VERBYTSKYI
IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY
OF UKRAINE AND CENTRAL STATE ARCHIVE-MUSEUM OF LITERATURE
AND ART OF UKRAINE AS A SOURCE OF HIS ARCHITECTURAL,
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES**

Анотація

У статті йдеться про вітальні адреси на пошану відомого українського архітектора Олександра Вербицького з нагоди його 70-річного ювілею, які зберігаються в Національному музеї історії України та Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва. Ці матеріали свідчать про архітектурний талант Майстра, різноманітність проєктів, у спорудженні яких той брав участь (Політехнічний інститут, Державний банк, Залізничний вокзал та ін.), та його успішну науково-педагогічну діяльність.

Ключові слова:

архітектор, ювілей, вітальна адреса, Національний музей історії України, Центральный державный архив-музей литературы и искусства Украины.

Abstract

The article deals with congratulations in honour of the famous Ukrainian architect Oleksandr Verbytskyi on his 70th anniversary stored in the National Museum of the History of Ukraine and the Central State Archive-Museum of Literature and Art. These materials testify to the architectural talent of the Master, the variety of

projects he participated in (the Polytechnic Institute, the State Bank, the Railway Station etc.), as well as his successful scientific and pedagogical activities.

Keywords:

architect, anniversary, welcome address, National Museum of the History of Ukraine, Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine.

У Національному музеї історії України (далі – НМІУ) зберігається меморіальний комплекс документально-речових матеріалів відомого українського архітектора, дійсного члена Академії архітектури Української РСР, професора Вербицького Олександра Матвійовича (1875–1958). Це документи, фотографії, нагороди, особисті речі архітектора, які 1959 р. до музею передала його сестра Гарт Марія Матвіївна¹. Великий архів О. Вербицького зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМУ). Це 587 справ, що складаються із 2908² документів і формують фонд № 11 «Вербицький О. М. Український радянський архітектор».

Олександр Вербицький народився 14 вересня 1875 р. в м. Севастополі в родині службовця. Батько майбутнього архітектора, Матвій Іванович, після закінчення Санкт-Петербурзького військового училища, яке готувало військових топографів та інженерів-кондукторів, за певний час переїхав до Севастополя, де працював техніком-будівельником та землеміром³. Матір Олександра, Катерина Іванівна, опікувалася домашнім господарством та вихованням дітей. 1892 р., після закінчення севастопольського Костянтинівського реального училища, О. Вербицький вступив до Інституту цивільних інженерів у Санкт-Петербурзі. Після закінчення 1898 р. цього закладу Олександр Матвійович був «удостоєнь званія Гражданскаго Инженера съ правомъ производити работы по гражданско-строительной и дорожной частямъ <...> при поступленіи въ гражданскую службу, получитъ чинъ X класса»⁴. Також за рішенням Ради Інституту О. Вербицький отримав премію за найкращий архітектурний проєкт, його нагородили срібною та двома золотими медалями, а прізвище та ім'я майбутнього архітектора як «...окончившаго курсъ наукъ первымъ...» закарбували на мармуровій дошці Інституту⁵.

¹ Див.: Буняк О. Документально-речова спадщина архітектора Олександра Вербицького у зібранні НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наук. праць. – Вип. 7 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2021. – С. 99–108 [Електронний ресурс]: Вісник НМІУ. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/466> (дата звернення: 12.08.2021).

² Центральный державный архив-музей литературы и искусства Украины (далі – ЦДАМЛМУ). – Ф. 11. – Оп. 1. – Стор. 102.

³ Там само. – Спр. 212. – Арк. 2.

⁴ Національний музей історії України (далі – НМІУ). – Фонди. – РД-2609.

За фахом О. Вербицький почав працювати на будовах Києва, спочатку – на спорудженні Політехнічного інституту, потім – Оперного театру, Державного банку. Самостійну архітектурну діяльність розгорнув на посаді архітектора будівельного відділу Управління Південно-Західних залізниць у Києві. У творчому доробку О. Вербицького – різні за призначенням транспортні, промислові та житлові споруди. Архітектурно-творчу роботу він успішно поєднував із викладацько-педагогічною та науковою діяльністю. Так, у 1924–1930 рр. Олександр Матвійович навчав студентів архітектурного факультету Київського художнього інституту, в 1931–1936 рр. читав лекції з архітектурного проєктування у Київському інженерно-будівельному інституті, впродовж 1937–1955 рр. очолював навчально-творчу майстерню архітектурного проєктування в Київському художньому інституті⁶. За вказаний період підготував чимало висококваліфікованих архітекторів, написав низку статей із питань архітектури. Творча й педагогічна діяльність О. Вербицького відзначена присвоєнням йому вченого звання професора (1937), обранням архітектора дійсним членом Академії архітектури УРСР (1945) та почесним членом Академії будівництва і архітектури (1958).

З нагоди 70-річного ювілею та 45-річчя творчої діяльності академік Академії архітектури, професор О. Вербицький отримав, за підрахунками самого ювіляра, 17 вітальних адрес та 26 телеграм⁷. Вони є історичним джерелом для дослідження архітектурного таланту, будівельної майстерності та успішної науково-педагогічної діяльності Майстра. Ця стаття ставить за мету детально проаналізувати та ввести до наукового обігу означені вітальні адреси, що зберігаються у фондовій групі НМІУ «Рукописні документи» як такі, що не були опубліковані раніше, представляють значний науково-експозиційний інтерес та мають історичну й високу художню цінність. Перший документ, який розглянемо, – це «Вітальна адреса дійсному члену Академії Архітектури, професору Вербицькому О. М. від Академії наук УРСР»⁸, виготовлена на двох аркушах цупкого білого паперу, текст рукописний, чорнило чорного та червоного кольорів, 52 рядки, українською мовою, розміщений на 2-й та 3-й сторінках. У вітанні йдеться: «Високоповажний, Олександр Матвійовичу, Академія Наук УРСР палко вітає Вас з 70-річчям з дня Вашого народження і 45-річчям Вашої творчої діяльності... щиро бажає Вам ще довгих років діяльності, такої ж багатой на шукання і щас-

⁵ Там само.

⁶ Лебедев Г. Архітектор, учений, педагог (до 125-річчя від дня народження О. М. Вербицького) // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Наук. збірник. – Вип. 7. – Київ, 2000. – С. 241–245.

⁷ ЦДАМЛМУ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 302. – Арк. 1.

⁸ НМІУ. – Фонди. – РД-2601.

ливі творчі знахідки, і нагороджуваної таким же визнанням і шаною»⁹. Внизу містяться підписи президента Академії наук УРСР О. Богомольця, віцепрезидентів – О. Палладіна та Є. Патона. Текст оздоблено ініціалом, заставкою та кінцівками. На 1-й сторінці в центрі зображено лаврову гілку та вказано дати: «1875–1945». Документ вкладено в червону папку, на титульному боці якої золотавим шрифтом надруковано: «Академія Наук УРСР. Дійсному членові Академії Архітектури УРСР О. М. Вербицькому. 1875–1945». (Рис. 1)

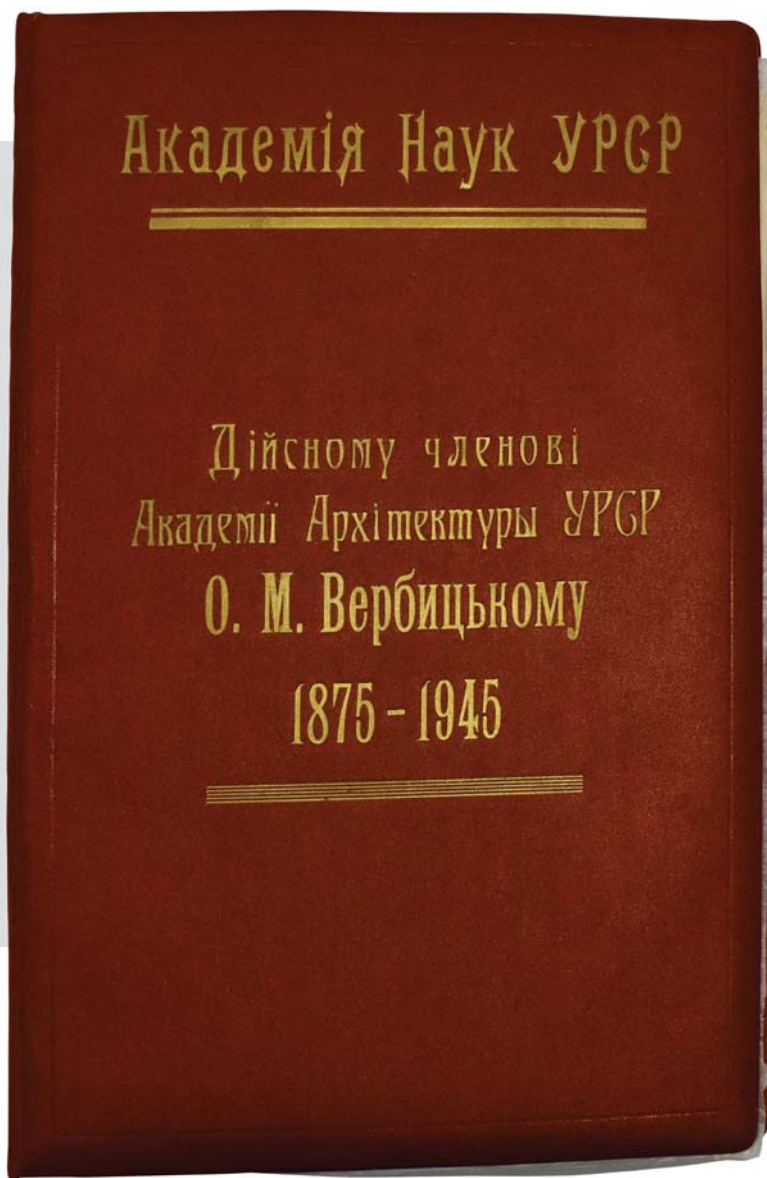

Рис. 1. Вітальна адреса
дійсному члену Академії
архітектури,
професору Вербицькому О. М.
від Академії наук УРСР

⁹ Там само. – РД-2601.

Наступний документ є дуже цікавим із науково-експозиційного погляду – це «Вітальна адреса дійсному члену Академії Архітектури професору Вербицькому О. М. від колективу Управління в справах архітектури при РНК УРСР»¹⁰. Означене Управління створили 1943 р. з метою здійснення державного керівництва архітектурними роботами щодо відбудови міст і сіл та збереження їхніх історичних обрисів. Документ виготовлено на одному аркуші міцного білого паперу, текст рукописний, чорне чорнило, 23 рядки, українською мовою. У вітанні йдеться про те, що колектив співробітників Управління палко вітає ювіляра з нагоди 70-річчя та бажає «багато років щасливого життя і успішної праці для процвітання нашої Батьківщини..»¹¹. Під тестом – 26 підписів (нерозшифрованих). Документ вкладено в жовто-сіру паперову папку, на титульному боці якої на площині, обмеженій прямокутною рамкою коричневого кольору із геометричним малюнком, розміщено рукописний текст чорнилом бронзового кольору: «Вербицькому Олександрю Матвійовичу від колективу співробітників

Управління в справах архітектури при РНК УРСР». Паперову папку вкладено в дерев'яну світло-коричневу папку, яка з лицьового боку оздоблена різьбленою розетою та орнаментом із геометрично-квіткових елементів, а також інкрустована перламутром і бісером блакитного та білого кольорів. З тильного боку папка оздоблена композицією із лаврового вінка і п'ятикутної зірки та пірографічним текстом, у якому йдеться, що скриньку виготовлено 1945 р. в артелі «Гуцульщина» Станіславської обл. різьбярем Миколою Кіщуком¹². (Рис. 2)

Рис. 2. Вітальна адреса дійсному члену Академії архітектури професору Вербицькому О. М. від колективу Управління у справах архітектури при РНК УРСР

¹⁰ Там само. – РД-2598.

¹¹ Там само.

¹² Кіщук Микола Зіновійович (1919–1998) – майстер точіння, художнього різьблення та інкрустації по дереву, член Національної спілки художників України (1960).

Ще один документ на пошану ювіляра – «Вітальна адреса дійсному члену Академії Архітектури професору Вербицькому О. М. від колективу співробітників Академії Архітектури»¹³. Документ виготовлено на двох аркушах цупкого жовтувато-білого паперу, текст рукописний, чорне чорнило, 45 рядків, українською мовою, розміщений на 1-й та 3-й сторінках. Колектив співробітників Академії архітектури, вітаючи ювіляра, висловив сподівання, що він і надалі буде «...віддавати свої знання й кипучу енергію розрішенню тих грандіозних завдань, що стоять сьогодні <...> в справі відбудови міст і сіл нашої Батьківщини»¹⁴. Текст підписав президент Академії архітектури В. Заболотний, крім нього міститься ще 51 підпис. Документ вкладено в картонну папку, яка зовні обтягнуто муаровою тканиною коричневого кольору. Документ та паперова папка вкладено у тверду папку темно-зеленого кольору, яку з лицьового боку оздоблено накладною срібною пластиною. На пластині вигравійовано текст російською мовою: «Академику архитектуры Александру Матвеевичу Вербицкому в день юбилея. Академия Архитектуры УССР». Над текстом

– римська цифра «LXX», оздоблена лавровим вінком, та дати «1875–1945». У верхньому лівому куті пластини – рельєфне зображення воїна, озброєного бердишем, решту кутів оздоблено закрутами та фігурними лініями. Також на пластині вибито іменник майстра у вигляді прямокутного щитка із позначками, що не читаються, та клеймо проби срібла у вигляді овального щитка із жіночим профілем, зображеним праворуч, та з позначкою «дельта» й числом «84». (Рис. 3)

Рис. 3. Вітальна адреса дійсному члену Академії архітектури професору О. М. Вербицькому від колективу Управління у справах архітектури при РНК УРСР

¹³ НМІУ. – Фонди. – РД-2599.

¹⁴ Там само.

Четверту вітальну адресу, що зберігається у НМІУ, надіслано від президії Спілки радянських архітекторів України¹⁵. Її виготовили на одному аркуші цупкого білого паперу, складеному вдвоє. Текст рукописний, фіолетове чорнило, 17 рядків, українською мовою, розміщений на 3-й сторінці. Вітання розпочинається словами: «Дорогий Олександр Матвійович! В день Вашого сімдесятиріччя з дня народження і сорокап'ятиріччя Вашої архітектурної і педагогічної діяльності архітектори України від всього серця вітають Вас...» і закінчується рядками: «Тісно стискуємо Вашу дорогоцінну руку майстра і бажаємо бачити Вас багато років таким же бадьорим, яким ми звикли Вас бачити завжди». Текст скріплено підписами членів президії Спілки радянських архітекторів України: Г. Головка, Я. Штейнбера, Н. Манучарової, В. Новикова. На титульній сторінці, оздобленій петриківським розписом із червоних і блакитних квітів та сріблясто-коричневого листя, в центрі міститься напис червоним та коричневим чорнилом п'ятьма рядками: «Дорогому Олександру Матвійовичу Вербицькому в день Вашого ювілею». Вітальна адреса на 2-й та 3-й сторінках оздоблена орнаментами тими самими технікою та кольором, як і на титульній сторінці. (Рис. 4)

Досить цікава вітальна адреса й від Президії правління Спілки радянських художників України¹⁶, що зберігається у ЦДАМЛМУ. В межах теми, що досліджується, авторка вважає за необхідне подати повний текст означеного документа.

*«Шановний
Олександр Матвійовичу!*

*Президія правління Спілки Радянських Художників України
палко вітаючи і поздоровляючи Вас, в знаменну дату – Вашого
70-річчя з дня народження та 45-річчя визначної архітектурної
і педагогічної діяльності, приносить Вам щире визнання й пошану
до Вашої високоцінної праці.*

*Вам належить такий популярний зразок радянської зодчості
на Україні, як споруда Київського вокзалу.*

*За довгі роки своєї педагогічної праці в архітектурних,
будівельних та художніх ВИШах, Ви виховали і виростили велику
когорту архітекторів Радянської України, багато з яких насліду-
вавши Ваші прекрасні традиції і являючись видатними архітек-
торами України, успішно працюють, збагачуючи доробок україн-
сько- го радянського архітектурного мистецтва.*

¹⁵ НМІУ. – Фонди. – ТКВ-20754.

¹⁶ ЦДАМЛМУ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 286. – Арк. 1.

*Шановний, Олександрє Матвійовичу! Від щирого серця
бажаємо Вам довгих років здоров'я і плідної праці на користь
іславу нашої соціалістичної Батьківщини».*

Вітальний текст підписали В. І. Касіян, А. Г. Петрицький, О. О. Шовкуненко, К. Д. Трохименко, М. Г. Дерегус, М. Г. Лисенко, С. Є. Раєвський.

Вітаючи ювіляра, Президія правління Спілки радянських художників України насамперед наголосила на тому, що О. Вербицький є автором проєкту сучасної споруди Київського залізничного вокзалу (1928–1932). Під час війни 1941–1945 рр. вокзал зазнав руйнувань. При відбудові змінили основні інтер'єри за проєктом архітектора Г. Домашенка¹⁷ Також у вітанні йдеться про велику заслугу О. Вербицького у вихованні талановитих українських архітекторів. Як відомо, серед його учнів були М. Гречина, Й. Каракіс, М. Холостенко, П. Костирко та ін.

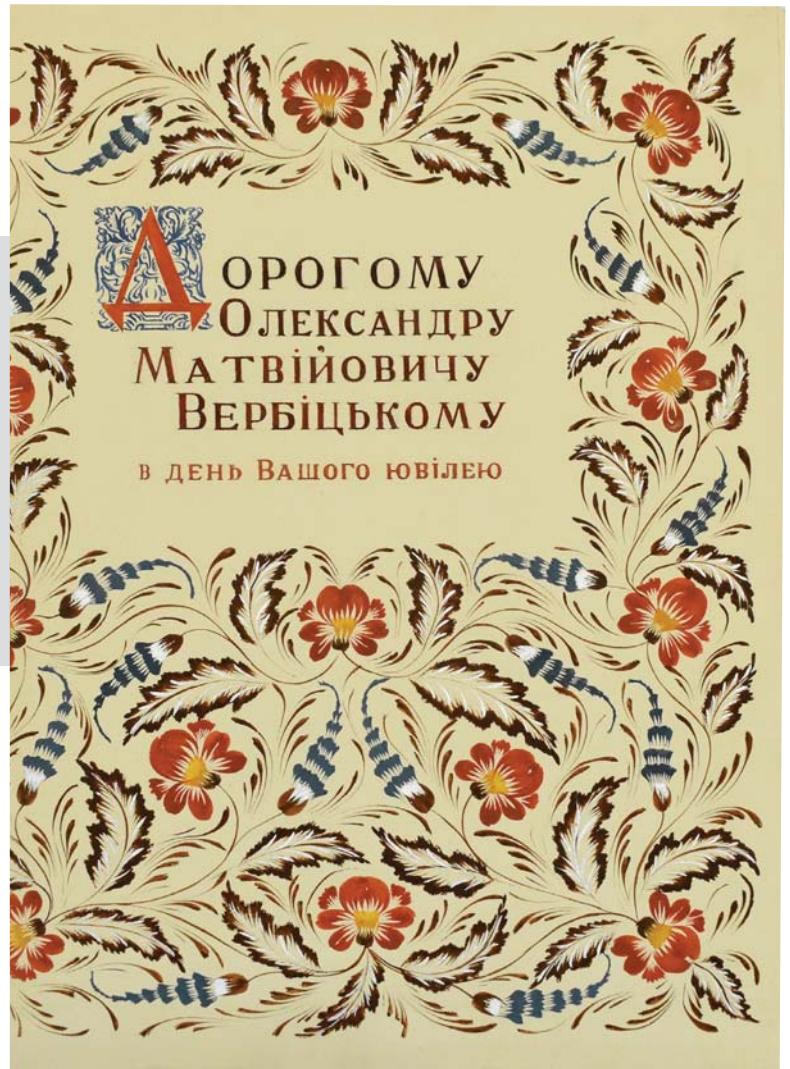

Рис. 4. Вітальна адреса
дійсному члену Академії архітектури
професору Вербицькому О. М.
від президії Спілки радянських архітекторів України

¹⁷ Лебедєв Г. Вказ. праця. – С. 244.

Щодо інших вітальних адрес, які зберігаються у ЦДАМЛМУ, доцільно обмежитися лише їхнім переліком із наведенням найяскравіших цитат із текстів.

Професорсько-викладацький склад і студентство Київського державного художнього інституту, вітаючи професора О. Вербицького з ювілеєм, наголосили, що глибока принциповість, багатогранний архітектурно-будівельний досвід і зразкова відданість справі стали основою для створення Київської архітектурної школи¹⁸. У вітальній адресі академіку архітектури О. Вербицькому від Київського інженерно-будівельного інституту професорсько-викладацький колектив, службовці та студенти всіх факультетів палко відзначали ювіляра як «старейшого учителя, основоположника Інститута и выдающегося зодчего Украины»¹⁹, чия педагогічна діяльність майже чверть століття була пов'язана із заснуванням та розвитком архітектурного факультету інституту. Аспіранти та співробітники Інституту аспірантури Академії архітектури УРСР, вітаючи свого директора – академіка О. Вербицького, зазначили, що він для них став прикладом майстра, який постійно перебуває у пошуку нового, повністю віддається роботі й безперечно вказує шлях до живої повноцінної творчості²⁰. Творчий колектив «Діпромiст» [Державний інститут проектування міст. – Авт.] та бюро Спілки радянських архітекторів, вітаючи ювіляра, зауважили, що 45 років творчої діяльності – це не тільки велика праця художника й архітектора, «это серьезный вклад в дело архитектуры и строительства»²¹. Співробітники Державного інституту із проектування житлового й цивільного будівництва, вітаючи О. Вербицького із 70-річчям, наголосили, що архітектори інституту, «в большинстве своем Ваши ученики», і весь колектив високо цінують досягнення ювіляра в його творчій діяльності, завдяки якій у нашій країні з'явилися «десятки замечательных сооружений, достойных украсить наши города»²². Колектив архітекторів Київського відділення Всесоюзного тресту «Міськбудпроект» у своїй вітальній адресі наголошує, що «целая плеяда советских архитекторов – Ваших учеников – обязана Вам своими высокими творческими достижениями...»²³. Колектив співробітників «Діпросільбуд» [Державний інститут проектування сільського будівництва. – Авт.], звертаючись до ювіляра з вітанням, наголосив, що «Ваша энергия и строительный опыт <...>

¹⁸ ЦДАМЛМУ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 286. – Арк. 1.

¹⁹ Там само. – Спр. 290. – Арк. 4.

²⁰ Там само. – Спр. 288. – Арк. 1.

²¹ Там само. – Спр. 298. – Арк. 2.

²² Там само. – Спр. 291. – Арк. 2.

²³ Там само. – Спр. 300. – Арк. 1.

особенно ценны нам теперь в период огромных строительных задач по восстановлению нашей страны...»²⁴. Колективи Архітектурних майстерень м. Києва та Техніко-експертної ради міськвиконкому вітальний текст архітектору О. Вербицькому завершили словами: «...Вы своими знаниями, опытом и чутким отношением <...> снискали любовь и уважение всей архитектурной общественности»²⁵. Колектив Одеського відділення Союзу радянських архітекторів, звертаючись із вітанням до ювіляра, висловив впевненість, що «присвоенное Вам высокое звание академика Украинской Академии архитектуры вдохновит Вас и умножит Ваши силы для дальнейшей славной работы зодчего, которой Вы посвятили всего себя»²⁶. Архітектори Харкова, вітаючи О. Вербицького з ювілеєм, зазначили: «Высоко принципиальное отношение к творчеству в области архитектуры, как по линии практической, так и теоретической, всегда восхищало архитекторов Харькова и служило им прекрасным образцом для их собственной работы»²⁷. У вітанні академіку архітектури О. Вербицькому від Народного комісаріату освіти УРСР наголошено: «З особливою пошаною відмічаємо Вашу постійну допомогу в справі будівництва культурно-освітніх закладів на Україні...»²⁸. Також вітальні адреси ювіляру надійшли від співробітників Майстерні архітектурної кераміки Академії архітектури²⁹, Дорожньої проєктної контори Південно-Західної залізниці³⁰, Управління у справах Вищої школи при РНК УРСР³¹ наукових працівників Українського інституту комунальної гігієни³². Незважаючи на те що день народження Олександра Вербицького був 14 вересня [27 вересня за новим стилем. – Авт.], на більшості вітальних адрес зазначена інша дата – 24 листопада. Ймовірно, що саме цього дня були заплановані урочистості з нагоди вшанування Майстра.

Вшановуючи ювіляра, Народний комісаріат шляхів сполучення СРСР видав наказ № 1193 від 10.12.1945 р. про нагородження архітектора О. Вербицького знаком «Почетному железнодорожнику» за бездоганну та плідну роботу на залізничному транспорті впродовж 30 років, «оказываемую помощь в настоящее время по оформлению вокзалов Юго-Западной ж. д.», та з нагоди 70-річчя з дня народження³³. Нагруд-

²⁴ Там само. – Спр. 299. – Арк. 2.

²⁵ Там само. – Спр. 293. – Арк. 3.

²⁶ Там само. – Спр. 296. – Арк. 1зв.

²⁷ Там само. – Спр. 297. – Арк. 1.

²⁸ Там само. – Спр. 301. – Арк. 2.

²⁹ Там само. – Спр. 294. – Арк. 1.

³⁰ Там само. – Спр. 295. – Арк. 1, 2.

³¹ Там само. – Спр. 287. – Арк. 1.

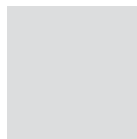
³² Там само. – Спр. 292. – Арк. 1.

ний знак (№ 69664)³⁴ та посвідчення³⁵ до нього зберігаються у фондovих колекціях НМІУ.

Таким чином, у цій статті представлено та проаналізовано 20 вітальних адрес (з них 4 зберігаються у НМІУ, решта – у ЦДАМЛМУ) на пошану відомого українського архітектора, академіка архітектури, професора Олександра Матвійовича Вербицького з нагоди 70-річчя з дня народження та 45-річчя творчої праці. Відмінності у бік збільшення із зазначеною кількістю можна пояснити тим, що до означеного списку не внесено три вітальні адреси, а саме: від президії Співки радянських архітекторів України³⁶, від співробітників Майстерні архітектурної кераміки Академії архітектури³⁷ та від Дорожньої проєктної контори Південно-Західної залізниці³⁸.

Вітальні адреси, що надійшли від державних органів виконавчої влади, архітектурних спілок, наукових установ, будівельних організацій тощо, розкривають широкий діапазон архітектурно-творчої та будівельної діяльності О. Вербицького – прихильника конструктивного модерну у поєднанні з національною символікою. Також більшість вітальних адрес засвідчують, що О. Вербицький дуже відповідально ставився до підготовки та виховання архітектурно-будівельних кадрів, на що вказують слова вдячності від колишніх вихованців, професорсько-викладацьких колективів та студентів навчальних закладів, у яких працював архітектор.

Отже, представлені в цій статті вітальні адреси з нагоди 70-річчя з дня народження та 45-річчя творчої праці відомого українського архітектора О. Вербицького мають науково-історичну та художню цінність, свідчать про його архітектурний талант, будівельну різноманітність його проєктів, високу майстерність та успішну науково-педагогічну діяльність.

³³ Там само. – Спр. 275. – Арк. 1.

³⁴ НМІУ. – Фонди. – МДМ-728.

³⁵ Там само. – РД-2604.

³⁶ Там само. – ТКВ-20754.

³⁷ ЦДАМЛМУ. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 1.

³⁸ Там само. – Спр. 295. – Арк. 1, 2.

Буняк О. Документально-речова спадщина архітектора Олександра Вербицького у зібранні НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наук. праць. – Вип. 7 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2021. – С 99–108 [Електронний ресурс]: Вісник НМІУ. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/466> (дата звернення: 12.08.2021).

Лебедєв Г. Архітектор, учений, педагог (до 125-річчя від дня народження О. М. Вербицького) // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. Наук. збірник. – Вип. 7. – Київ, 2000. – С. 241–245.

Національний музей історії України. – Фонди. – МДМ-728, РД-2598, РД-2599, РД-2601, РД-2604, РД-2609, ТКВ-20754.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 102, 212, 275, 286–288, 290–302.